

Τελευταίες Σταυροφορίες

Ο εκφυλισμός του σταυροφορικού ιδεώδους και η οριστική απώλεια της Μέσης Ανατολής

Του **Αντώνη Πάρδου**

ΑΠΟ μian άποψη, το πολυσήμαντο φαινόμενο των Σταυροφοριών απεικονίζει το επίπεδο του πνεύματος ενότητας που ήταν σε θέση να κατακτήσουν τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης στην επιδίωξη της επίτευξης κοινών στόχων. Η αποτυχία τους στο επίπεδο αυτό αποκαλύπτει το βαθμό της πολιτικής ωριμότητας που χαρακτήριζε τα κράτη εκείνα με τις ατελείωτες διαμάχες μεταξύ τους, τις οποίες, αντί να τις αποσοβούν, τις όξυναν ακόμη περισσότερο και τις πυροδοτούσαν οι δύο κορυφαίοι παράγοντες σταθερότητας της εποχής: ο πάπας και ο αυτοκράτορας της Γερμανίας. Η αδυσώπητη και μόνιμη σύγκρουση των δύο κορυφαιών αυτών εκπροσώπων της θρησκευτικής και πολιτικής εξουσίας καθιστούσε δύσκολη την οργάνωση μιας εκστρατείας με συνοχή και σοβαρές προοπτικές, αλλά και εκμηδένιζε τα όποια θετικά αποτελέσματα τύχαινε να προκύψουν.

«Τα παιδιά που τα 'συραν στις Αφρικής τις αγορές...»

Αλλά η λυσσαλέα αυτή σύγκρουση άφηνε το πεδίο ανοιχτό και για τη συγγνή εκμετάλλευση της δημοφιλούς ιδέας της σταυροφορίας από τυχολιπιδες και λαοπλάνους. Ετσι, γύρω στα 1212 κι ενώ πλήθαιναν οι ειδήσεις για τη φοβερή επιδείνωση της κατάστασης στην Παλαιστίνη και για την απελπιστική θέση των Δυτικών στη Συρία, εμφανίστηκε στη Γαλλία κάποιος νεαρός βοσκός ονόματι Στέφανος, που διέδιδε ότι ήταν απεσταλμένος του Θεού για να κηρύξει νέα σταυροφορία. Κατόρθωσε να συγκεντρώσει γύρω του 30.000 παιδιά περίπου. Εφτασαν στη Μασσαλία, όπου δύο εφοπλιστές τους πρόσφεραν τα πλοία τους για να μεταφερθούν την Παλαιστίνη δωρεάν. Αντί γι' αυτό, τα οδήγησαν στη Βόρεια Αφρική και τα πούλησαν στα σκαλβοπάζαρα...

Τον ίδιο καιρό άλλα 20.000 παιδιά από τη Γερμανία διέσχισαν τις Άλπεις κι έφτασαν στη Γένοβα. Ευτυχώς, οι στερήσεις και οι συμβουλές των φρονιμών τα έπεισαν σε λίγο να διαλυθούν. Μονάχα ο αρχηγός τους, κάποιος Νικόλαος, εμφανίστηκε αργότερα, στα 1219, στην πολιορκία της Δαμιέτης.

Πέμπτη Σταυροφορία

Ο πάπας Ιννοκέντιος Γ', που γύρω στα 1213 επικράτησε τελικά στη σύγκρουση με τον αυτοκράτο-

Το μοναστηριακό κοινόβιο των Ιωαννιτών Ιπποτών στην Ακρά. Εξωτερική και εσωτερική άποψη. Εκχωματώσεις που έγιναν τα τελευταία χρόνια αποκάλυψαν την απρόβλεπτα ογκώδη διάσταση του οικοδομήματος καθώς και τη θαυμάσια αρχιτεκτονική του. Η Ακρά, σταθερό έρεισμα των Σταυροφόρων, χάθηκε τελευταία. Η πτώση της (Μάρτη του 1291) σήμανε το τέλος της δυτικής παρουσίας στη Μ. Ανατολή (φωτ.: Antony Bridge «The Crusades»).

ρα θριαμβεύοντας στη Γαλλία και τη Γερμανία, ανακίνησε το θέμα της σταυροφορίας, όρισε μάλιστα στη Σύνοδο του Λατερανού (1215) ως ημέρα αναχώρησης την 1η Ιουνίου του 1217. Ο θάνατός του όμως έδωσε την ευκαιρία τους Γάλλους φεουδάρχες και στον ίδιο το

Γερμανό αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β' (που είχε δώσει τον όρκο του προσκυνητή στα 1215) να δείξουν έμπρακτα την απροθυμία τους, παρότι ο νέος πάπας Ονώριος Γ' επέμεινε στην πραγματοποίησή της. Χωρίς τη συμμετοχή τους λοιπόν, ξεκίνησαν την άνοιξη του 1217 δύο

στρατιές από την Κεντρική Ευρώπη. Η πρώτη, με αρχηγό το βασιλιά της Ουγγαρίας Ανδρέα, έφτασε στον Άγιο Ιωάννη της Ακρας τον Οκτώβρη και ενώθηκε με τους στρατούς της Κύπρου και της Ιερουσαλήμ. Πλησίαζε πια ο χειμώνας, και η επίθεση εναντίον της Αι-

γύπτου που πρόβλεπε το αρχικό σχέδιο έπρεπε να αναβληθεί. Αλλά ούτε και η επίθεση κατά της Παλαιστίνης καρποφόρησε: Τρεις φορές οι σταυροφόροι γύρισαν πίσω από έλλειψη τροφίμων. Επιπλέον, οι βαρόνοι της Συρίας εξακολουθούσαν τις ατέλειωτες διαμάχες τους. Αηδιασμένος απ' όλα αυτά ο Ανδρέας επέστρεψε τον Ιανουάριο του 1218 στην Ουγγαρία.

Ωστόσο, η άφιξη της δεύτερης στρατιάς (που είχε ξεκινήσει από το Ντάρμουθ με πρώτο στόχο τους Μαυριτανούς της Πορτογαλίας) αναπτέρωσε το ηθικό των σταυροφόρων: με νέο αρχηγό το δούκα της Αυστρίας Λεπόλδο Ζ' επιτέθηκαν στις 27 Μαΐου 1218 εναντίον της Δαμιέτης που αποτελούσε την πύλη της κοιλάδας του Νείλου. Ο νέος σουλτάνος της Αιγύπτου Μελίκ - ελ - Καμέλ ζήτησε ειρήνη, προσφέροντας την επανίδρυση του κράτους της Ιερουσαλήμ στα όρια που είχε πριν από το 1187. Ομως ο λεγάτος του πάπα Πελάγιος επέβαλε την απόρριψη των προτάσεών του. Στις 5 Νοεμβρίου οι σταυροφόροι κατέλαβαν τελικά τη Δαμιέτη. Σε λίγο έπεσε στα χέρια τους και η Τάνις, ενώ οι μουσουλμάνοι εγκατέλειπαν το ένα μετά το άλλο τα οχυρά της Αιγύπτου και της Συρίας. Μετά τις σημαντικές αυτές επιτυχίες όμως ακολούθησαν άγριες διαφωνίες για την κατοχή της Δαμιέτης. Πολλοί αναχώρησαν για τις πατρίδες τους απογοητευμένοι. Οι υπόλοιποι έμειναν αδρανείς σε όλη τη διάρκεια του έτους 1220.

Επιτέλους, τον Ιούλιο του 1221, μετά την άφιξη ενισχύσεων εκ μέρους του Φρειδερίκου Β', ο Πελάγιος έπεισε τους σταυροφόρους να εκστρατεύσουν στη Μανσούρα. Ξαφνικά όμως ο Νείλος πλημμύρισε και τους αναχαίτισε. Κι ενώ οι σταυροφόροι απέρριψαν τις νέες προτά-

Οι άγιοι Σέργιος και Βάκχος σε φορητή εικόνα (95x62 εκ.) του 13ου αι., όπου ο ζωγράφος, εκφράζοντας το πνεύμα της εποχής, παρουσιάζει τους δύο αγίους ως σταυροφόρους. Σύμφωνα με τον βυζαντινολόγο Μανόλη Χατζηδάκη, που στον συγκεκριμένο τόμο πραγματεύεται το θέμα των εικόνων, ο Σέργιος και ο Βάκχος εικονίζονται έφιπποι σε ένα σπάνιο σχήμα για τους δύο αυτούς αγίους. Στη Μονή Σινά σώζεται ακόμη μια μικρή εικόνα με τον άγιο Σέργιο επίσης έφιππο. Τα δύο αυτά έργα έχουν χρονολογηθεί στο τέλος του 13ου αι. και έχουν αποδοθεί σε σταυροφορικό εργαστήριο που συνδέεται με την Κύπρο είτε, με περισσότερη βεβαιότητα, με τη Ν. Ιταλία. Στα δύο έργα υπάρχουν δύο στοιχεία εντελώς ξένα προς τη βυζαντινή εικονογραφική παράδοση: η δυτική άσπρη σημαία με τον κόκκινο σταυρό και η φαρέτρα που έχει περσική εμφάνιση. Πέρα από τη θρησκευτική, κοινωνική και γεωγραφική αναστάτωση που προκάλεσαν οι Σταυροφορίες, με τους δρόμους επικοινωνίας που ανοίχτηκαν μεταξύ Δύσης και Ανατολής, ασκήθηκαν αμοιβαίες επιδράσεις στο πεδίο της τέχνης και του πολιτισμού (φωτ.: «Σινά. Οι θησαυροί της Μονής», Εκδοτική Αθηνών, 1990).

Το φέρετρό του «αγίου» Λουδοβίκου φορτώνεται σε πλοίο στο λιμάνι της Τύνιδας. Παράσταση από χειρόγραφο της γαλλικής πόλης Σατό Ρου. Ο Λουδοβίκος ξεκίνησε την Ογδοη Σταυροφορία την άνοιξη του 1270. Κατέλαβε την Τύνιδα αλλά η επιτυχία του αυτή στάθηκε ολέθρια. Επιδημία πανώλης άρχισε να θερίζει το στρατό. Προσβλήθηκε και ο ίδιος και πέθανε στ' ανοιχτά της Καρχηδόνας στις 25 Αυγούστου 1270 (φωτ.: Antony Bridge «The Crusades»).

σεις ειρήνης του Μελίκ - ελ - Καμέλ κάτω από την πίεση του αδιάλλακτου Πελάγιου, σε λίγο αναγκάστηκαν με τη σειρά τους να ζητήσουν συνθηκολόγηση, καθώς οι πλημμύρες συνεχίζονταν απειλώντας τους με αποκλεισμό. Ετσι άδοξα στις 7 Σεπτεμβρίου 1221 οι σταυροφόροι εκκένωσαν τη Δαμιέτη και γύρισαν άπρακτοι στην Ευρώπη.

Εκτη Σταυροφορία

Η σύγκρουση του πάπα με τον αυτοκράτορα κυριαρχεί και στο σκηνικό της Εκτης Σταυροφορίας. Ηδη το 1211 ο Ονώριος Γ' απειλούσε με αφορισμό τον εγγονό του Φρειδερίκου Μπαρμπαρόσα, για να τον αναγκάσει να εκστρατεύσει αυτοπροσώπως εκπληρώνοντας τον όρκο που είχε δώσει το 1215. Ο Φρειδερίκος Β' θα δείξει ενδιαφέρον μονάχα το 1227, όταν θα γίνει γαμπρός του βασιλιά της Ιερουσαλήμ Ιωάννη Μπριέν. Αρρωσταίνει όμως ενώ ετοιμάζεται να ξεκινήσει και ο νέος πάπας Γρηγόριος Θ' τον αφορίζει. Παρά τον αφορισμό, ξεκινά και το Σεπτέμβρη του 1228 αποβιβάζεται στον Άγιο Ιωάννη της Ακρας. Με την απειλή εκστρατείας κατά της Αιγύπτου αναγκάζει τον Μελίκ - ελ - Καμέλ να υπογράψει το Φεβρουάριο του 1229 συνθήκη ειρήνης δέκα ετών και δέκα μηνών, με την οποία επιστρέφεται η Ιερουσαλήμ στους χριστιανούς, μαζί με μια λωρίδα εδάφους που φτάνει έως τη θάλασσα, περιέχοντας τη Βηθλεέμ και τη Ναζαρέτ. Στις 17 του Μάη 1229 ο Φρειδερίκος εισέρχεται αναιμάκτα στην Ιερουσαλήμ.

Παρά τη μεγάλη αυτή επιτυχία του Φρειδερίκου, ο πάπας επιμένει στον
Συνέχεια στην 28η σελίδα

Συνέχεια από την 27η σελίδα

αφορισμό του. Η Ιερουσαλήμ κηρύσσεται απαγορευμένη πόλη, όπως και η Ακρα, όπου καταφεύγει ο Φρειδερίκος. Κανέναν Λατίνο κληρικό δεν πλησιάζει τον αφορισμένο αυτοκράτορα, που τελικά υποχρεώνεται να φύγει, αφήνοντας γερμανικές φρουρές στα σπουδαιότερα οχυρά.

Τον επόμενο χρόνο ο Γρηγόριος Θ' επικυρώνει τη συνθήκη. Όμως οι μουσουλμάνοι λεηλατούν τα περίχωρα σκοτώνοντας τους προσκυνητές, ενώ το κύριο μέλημα των παπικών της Συρίας παραμένει η εκδίωξη των αυτοκρατορικών από την Ιερουσαλήμ. Στα 1239 ο πάπας στέλνει τους ισχυρότερους άντρες της Γαλλίας με επικεφαλής το βασιλιά της Ναβάρρας Τιμπό. Υστερα από μια πετυχημένη εκστρατεία στη Δαμασκό, στρέφονται κατά της Αιγύπτου, αλλά συντρίβονται στη Γάζα.

Σοβαρότερη αποδεικνύεται η εκστρατεία του Ριχάρδου της Κορνουάλης, αδελφού του βασιλιά της Αγγλίας Ερρίκου Γ' (Οκτώβρης 1240): Μέσα σε λίγους μήνες υπογράφει συνθήκη με την Αίγυπτο για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων, οχυρώνει την Ασκάλωνα κι επιστρέφει στην Αγγλία το Μάη του 1241.

Όμως, ο σουλτάνος της Αιγύπτου Εγιούτ επωφελείται από τους άγριους αγώνες των παπικών της Συρίας εναντίον των αυτοκρατορικών και καλεί τους Χωρεσμίους, που υπηρετούσαν τους Σελτζούκους. Οι φοβερές τουρκικές ορδές εισβάλλουν στη Συρία καταστρέφοντας τα πάντα, κυριεύουν την Ιερουσαλήμ και τη Βηθλεέμ (Σεπτέμβρης 1244). Κατόπιν επιτίθεται στο σουλτάνο της Δαμασκού, κυριεύει την πόλη το 1245 και επανιδρύει το κράτος του Σαλαντίν. Απαλλάσσεται από τους επικίνδυνους Χωρεσμίους και το 1247 καταλαμβάνει την Ασκάλωνα. Οι τελευταίες εστίες των Δυτικών, ο Άγιος Ιωάννης της Ακρας και η ηγεμονία της Αντιόχειας βρίσκονται πια στο έλεός του.

Εβδομη Σταυροφορία

Ενώ ο πάπας Ιννοκέντιος Δ' ξοδεύει στην πάλη του ενάντια στον αυτοκράτορα τα χρήματα που είχε συγκεντρώσει με ειδική φορολογία για την οργάνωση νέας σταυροφορίας, ο ιδεολόγος βασιλιάς της Γαλλίας Λουδοβίκος Θ' με 50.000 στρατό το άνοιξη της γαλλικής νεολαίας, φτάνει στην Κύπρο (τέλη 1248) και τον Ιούνιο του 1249 καταλαμβάνει τη Δαμιέτη. Στις 20 του Νοέμβρη εκστρατεύει εναντίον του Καΐρου, διαβαίνοντας αλεπάλληλες διώρυγες μέσα σε συνεχείς επιδρομές των αντιπάλων που τσακίζουν το στρατό του, παράλληλα με τις αρρώστιες που τον θερίζουν. Μπροστά στη Μανσούρα κατορθώνει να νικήσει τους μουσουλμάνους, αλλά σε λίγο αναγκάζεται να πάρει την απόφαση για επιστροφή. Αιχμαλωτίζεται όμως στις 6 του Απριλίου 1250, έπειτα από μια πανωλεθρία από την οποία ελάχιστοι καταφέρνουν να διαφύγουν. Στις 6 του Μάη, ύστερα από περιπέτειες απελευθερώνεται με αντάλλαγμα την εκκένωση της Δαμιέτης και 400.000 χρυσά νομίσματα.

Μέχρι τον Απριλίο του 1254 ο Λουδοβίκος παραμένει στη Συρία – Πα-

Ο Λουδοβίκος της Γαλλίας, ο επικαλούμενος και Άγιος, σε νωπογραφία του Ιταλού ζωγράφου Τζιότο (1266-1337), στο παρεκκλήσιο Μπάρντι της Σάντα Κρότσε στη Φλωρεντία. Έργο της όψιμης περιόδου του Τζιότο, χρονολογείται γύρω στα 1325. Η καθολική εκκλησία αγιοποίησε τον Λουδοβίκο, σύμφωνα με μια εκδοχή, γύρω στα 1317. Ακόμα και αμφισβητούμενη η χρονολογία, ο Λουδοβίκος βρίσκεται ανάμεσα στα πρόσωπα που τιμούνταν πριν από την επίσημη αγιοποίηση, αφού είχε ήδη τη φήμη αγίου. Μεταξύ των Γάλλων ευγενών που τον ακολουθούσαν στην Εβδομη Σταυροφορία, ήταν και ο Ζουανβίλ, συγγραφέας του «Βίου του Αγίου Λουδοβίκου». Η Σταυροφορία του Γάλλου βασιλιά, αρχικά με επιτυχίες, κατέληξε σε τραγωδία. Αιχμαλωτίστηκε από τους Αραβες ο ίδιος μαζί με πολλούς στρατιώτες του. Ο Λουδοβίκος και οι Γάλλοι ευγενείς της συνοδείας του κρατήθηκαν για λύτρα, ενώ πολλοί μη ευγενείς αιχμάλωτοι φονεύθηκαν. Απελευθερωμένος θεώρησε υποχρέωσή του να διαπραγματευθεί και την απελευθέρωση όσο το δυνατόν περισσότερων φυλακισμένων αιχμαλώτων. Αυτό ήταν μια πράξη εξιλέωσης για την αποτυχία της Σταυροφορίας (φωτ.: «Τζιότο», εκδ. Νίκος Βότσης, 1994).

λαιστίνη οχυρώνοντας τα παράλια (Σιδώνα, Καισάρεια, Ακρα, Ιόπη) και πασχίζοντας επί τρία χρόνια για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων. Ωστόσο, η νέα συνθήκη του 1252 με την Αίγυπτο για την ανασύσταση του βασιλείου της Ιερουσαλήμ θα μείνει γράμμα κενό. Και το 1253 ο σουλτάνος της Βαγδάτης ενώνει τους αντιμαχόμενους σουλτάνους της Αιγύπτου και της Συρίας εναντίον των χριστιανών. Ο Λουδοβίκος αναγκάζεται να αναχωρήσει στις 24 Απριλίου 1254.

Ογδοη Σταυροφορία

Η απειλή των τριών σουλτάνων εξουδετερώνεται χάρη στη συγκυρία

της επιδρομής των Μογγόλων, που καταλύουν το χαλιφάτο της Βαγδάτης και το 1259 κυριεύουν το Χαλέπι και τη Δαμασκό. Ο αρχηγός τους Χουλαγκού επιστρέφει όμως στην Κεντρική Ασία και οι Αιγύπτιοι εισβάλλουν στη Συρία και νικούν τους Μογγόλους κοντά στον Ορόντη.

Σε λίγο οι Αιγύπτιοι θα γίνουν ιδιαίτερα επικίνδυνοι για τους Δυτικούς της Συρίας, που συνεχίζουν τις ατέλειωτες διαμάχες τους. Οχι μονάδα συντρίβουν τους Μογγόλους το 1264, αλλά αρχίζουν να υποτάσσουν τις παράλιες πόλεις: Καισάρεια, Αρσούφ (1265), Σαφέντ των Ναϊτών (1266), Μποφόρ (1268). Με την κατάληψη μάλιστα της

Ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Φρειδερίκος Β' με στολή και εμβλήματα σταυροφόρου όπως απεικονίζεται σε μικρογραφία χειρογράφου της Βιβλιοθήκης του Βατικανού. Ο Φρειδερίκος Β' ανταποκρίθηκε στην Πέμπτη Σταυροφορία μόνο με ενισχύσεις. Στην επόμενη κυριαρχεί η σύγκρουσή του με τον Πάπα. Καλοκαίρι του 1228, αναχωρώντας για την Εκτη Σταυροφορία, ο Φρειδερίκος βρέθηκε στην παράδοση θέση ενός σταυροφόρου αφορισμένου από την καθολική Εκκλησία. Ο νέος πάπας Γρηγόριος Θ' τον είχε αφορίσει. Με τη διπλωματία και μόνο κέρδισε το βασίλειο της Ιερουσαλήμ και μπήκε στην πόλη χωρίς την επίσημη εκπροσώπηση της καθολικής Εκκλησίας. Αργότερα συμφιλιώθηκε με τον πάπα και έγινε (1230) άρση του αφορισμού.

Αντιόχειας (Μάης 1268) η δυτική παρουσία στη βόρεια Συρία τερματίζεται οριστικά.

Και πάλι ο Λουδοβίκος Θ' θα ανταποκριθεί στην αγωνία των τελευταίων φρουρών, ενώ ο πάπας πασχίζει να εκθρονίσει τους Χοχενστάουφεν. Την άνοιξη του 1270 ξεκινάει, αλλά πρώτα επιτίθεται στην Τύνιδα, έπειτα από παράκληση του αδελφού του Καρόλου του Ανδεγαυικού, βασιλιά της Σικελίας. Η κατάληψη της Τύνιδας όμως αποβαίνει ολέθρια, καθώς οι επιδημίες θερρίζουν το στρατό και οδηγούν στο θάνατο και τον ίδιο τον «άγιο» Λουδοβίκο στις 25 Αυγούστου 1270.

Την άνοιξη του 1271 ο Εδουάρδος της Αγγλίας αποβιβάζεται στην Ακρα, επιστρέφει άπρακτος όμως, καθώς πληροφορείται πως οι Φράγκοι της Συρίας είχαν ήδη υπογράψει συνθήκη ειρήνης 11 ετών με τους Αιγύπτιους. Μια συνθήκη που έμεινε κι αυτή «στα χαρτιά». Όπως ακριβώς και η σταυροφορία που κήρυξε ο πάπας Γρηγόριος Ι' στη Σύνοδο της Λυών (1274), όπου συμφωνήθηκε η «ένωση των Εκκλησιών».

Το τέλος της δυτικής παρουσίας στη Μέση Ανατολή θα σημάνει το Μάρτη του 1291, όταν οι Αιγύπτιοι προλαβαίνουν τους κατοίκους της Ακρας, που φεύγουν για να σωθούν έπειτα από την επίθεση εναντίον της και τους αφανίζουν με γενική σφαγή. Όμως ούτε η φρίκη της σφαγής θα προκαλέσει νέα σταυροφορία.

Σταυροφορίες μετά τις Σταυροφορίες

Χαρακτήρας σταυροφορίας έχει προσδοθεί σε πολλούς στρατιωτικούς συνασπισμούς που επιχειρήσαν να αντιμετωπίσουν τον μουσουλμανικό κίνδυνο, ιδιαίτερα τον οθωμανικό. Οι σπουδαιότερες από τις εκστρατείες αυτές ήταν:

α) Του βασιλιά της Ουγγαρίας Σιγισμούνδου με τη βοήθεια Γάλλων κυρίως αρχόντων, που κατέληξε στη μεγαλύτερη καταστροφή των σταυροφόρων στην ιστορία (ήττα από τον Μπαγιζίτ Α' στη μάχη της Νικοπόλεως, 25 Σεπτέμβρη 1396).

β) Των Ούγγρων, Πολωνών, Βλάχων και Τρανσυλβανών, που κήρυξε ο πάπας Ευγένιος Δ', αλλά κατέληξε στην επίσης ολέθρια μάχη της Βάρνας (ήττα από τον Μουράτ Β', 10 Σεπτέμβρη 1444).

Ελληνικό ενδιαφέρον έχουν οι αγωνιώδεις προσπάθειες των Ελλήνων λογίων του ανθρωπιστικού κινήματος (Ισιδώρου Κιέβου, Βησσαρίωνα, Γιάννου (Ιανού) Λάσκαρη, κ.ά.) πλάι στους πάπες Νικόλαο Ε', Κάλλιστο Γ' και ιδίως τον Πίο Β', που όμως δεν οδήγησαν σε σοβαρή εκστρατεία των Δυτικών εναντίον των Οθωμανών. Εξάλλου, μετά την Αλωση και ιδίως μετά το 1517, οπότε ο Οθωμανός μονάρχης έγινε και θρησκευτικός αρχηγός όλων των μουσουλμάνων, πολλά κράτη της Ευρώπης (Βενετία, Γένοβα, Γαλλία) αποδέχτηκαν πλήρως το κράτος του ως μέρος του συστήματος της ευρωπαϊκής ισορροπίας. Είχε αρχίσει η εποχή των περιφημων «διομολογήσεων».